

20 grudnia 2020

Procesy fonetyczno-fonologiczne w mowie dzieci ze specyficznym zaburzeniem językowym. Analiza zaburzeń paradygmatycznych

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Praca doktorska stanowi analizę mowy polskojęzycznych dzieci ze specyficznym zaburzeniem językowym (SLI) pod kątem obecności patologicznych procesów fonetyczno-fonologicznych, jakim ulegają samogłoski i spółgłoski w toku mowy. Autorka dysertacji, neurologopedka z 20-letnim stażem klinicznym w placówkach edukacyjnych i medycznych, zaobserwowała, że zjawisko SLI w piśmiennictwie polskim analizowane jest przede wszystkim pod kątem trudności leksykalnych, gramatycznych i pragmatycznych, brak jest natomiast pogłębionych studiów dotyczących problemów fonetyczno-fonologicznych. Podjęto zatem badania, których celem nadrzędnym uczyniono identyfikację, opis i wyjaśnienie zarejestrowanych procesów fonetyczno-fonologicznych w mowie dzieci z SLI. Praca doktorska składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii i dwóch aneksów.

We *Wstępie* określony został cel i zakres pracy, opisana została metodologia badań oraz materiał badawczy. W części zatytułowanej *Stan badań* przedstawiono historię badań specyficznego zaburzenia językowego.

W rozdziale I, zatytułowanym *Rozwój fonologiczny mowy dziecka*, przedstawiono etapy nabywania systemu fonetyczno-fonologicznego. Podstawę opracowania stanowiły doniosłe prace wybitnych polskich badaczy rozwoju języka dziecka.

W rozdziale II, zatytułowanym *Fonologiczne podstawy logopedii*, przedstawiono w sposób syntetyczny trzy teorie fonologiczne stosowane w badaniach językoznawczych: strukturalizm, generatywizm oraz kognitywizm. W pracy doktorskiej wykorzystano strukturalistyczny model analizy procesów fonetyczno-fonologicznych.

W pierwszej części rozdziału III, zatytułowanego *Zaburzenia mowy dzieci*, przedstawione zostały różne klasyfikacje zaburzeń mowy, które wykorzystywane są przez specjalistów w procesie diagnostyczno-terapeutycznym. Autorka szerzej opisuje klasyfikację językoznawczą, która uznana została za najodpowiedniejszą w kontekście czynionych analiz. W drugiej części rozdziału przedstawiono zjawisko SLI, a w szczególności kryteria diagnostyczne (włączające i wyłączające), główne podtypy oraz problemy językowe, jakie najczęściej obserwuje się w mowie dzieci z tym zaburzeniem.

W rozdziale IV, zatytułowanym *Część analityczna – wprowadzenie*, przedstawiono w sposób szczegółowy metodologię badań, scharakteryzowano grupę badawczą, przedstawiono narzędzie badawcze wykorzystane podczas badań, metodę gromadzenia materiału i sposób jego opisu. Na zakończenie przedstawiono koncepcję cech dystynktywnych.

Rozdział V dysertacji, zatytułowany *Analiza wymowy poszczególnych głosek przez dzieci z SLI*, składa się z siedmiu podrozdziałów (głoski zwarto-wybuchowe, głoski zwarto-szczelinowe, głoski szczelinowe, głoski półotwarte, półsamogłoski, samogłoski nosowe i samogłoski ustne). Każdy podrozdział rozpoczyna się krótkim opisem cech artykulacyjnych danej głoski, po czym następuje prezentacja nienormatywnych realizacji głoski, wyodrębnienie patologicznych procesów fonetyczno-fonologicznych wraz z ich eksplikacją. Każdy podrozdział kończy się podsumowaniem analiz, a więc wyodrębnieniem sposobów realizacji analizowanego dźwięku oraz

opracowaniem pola substytucji gloski. Podrozdział zamyka tabela z przetranskrybowanymi wyrazami, które stanowiły podstawę prowadzonych analiz.

W *Zakończeniu* przedstawiono wyniki przeprowadzonych badań oraz wnioski badawcze. Założony cel badawczy został zrealizowany, ponieważ udało się wyodrębnić, opisać i wyjaśnić procesy fonetyczno-fonologiczne prowadzące do odkształcania cech artykulacyjnych glosek w mowie dzieci z SLI. Badania wykazały, że w mowie dzieci z SLI najczęstszymi procesami fonetyczno-fonologicznymi odkształcającymi wzorzec wymawianiowy spółglosek były: utylnianie artykulacji (26,7%), ubezdźwięcznianie (20,2%) oraz uprzednianie artykulacji (18,1%). Ponadto, wyodrębniono wiele innych procesów fonetyczno-fonologicznych, tj. brak rotowania (10,2%), uszczelinowienie artykulacji (asybilacja) (7,1%), uzwarcenie artykulacji (5,7%), dodanie rezonansu nosowego (4%), stwardnienie artykulacji (3%), zmiękczenie artykulacji (3,1%), i in. Samogłoski ustne odkształcane były rzadko. Wyodrębniono tutaj takie procesy fonetyczno-fonologiczne, jak rozszerzenie artykulacyjne, ściśnienie artykulacyjne, dyftongizację, prelabializację, prejotację, dodanie rezonansu nosowego. Samogłoski nosowe, przeciwnie, rzadko wymawiane były normatywnie, a więc z nosowością wokaliczną (10%). Badania wykazały, że najczęściej gloski te realizowane były z nosowością konsonantyczną (53%), jako dyftongi ustne (24%) lub bez rezonansu nosowego (8%).

Dzięki przeprowadzonym badaniom udało się wyodrębnić inne nietypowe właściwości języka dzieci z SLI, np. węzły fonetyczne, substytuty uniwersalne, zmienność (niestabilność) realizacji glosek, rozkładanie (upraszczanie) artykulacji złożonych, upraszczanie grup spółgłoskowych, asymilacje przyległe i odległe, zmiany zależne i niezależne, ujednocianie artykulacji, gloski protetyczne, gloski przejściowe, wymowę dialektalną, itp.

Badania ujawniły, że najczęściej w mowie dzieci z SLI pojawiały się substytucje (zastępowanie gloski wariantem głównym innego fonemu). Deformacji i elizji było niewiele. Wykazano, że gloskami najrzadziej zaburzonymi były gloski tworzące tzw. minimalny konsonantyzm, a więc były to gloski, które w systemie wymawianiowym dzieci pojawiły się najwcześniej (tzw. gloski prymarne). Badania pokazały również, że im częściej gloska była zaburzana, tym więcej posiadała substytutów. Udało się również wykazać, że pewne gloski częściej występowały w roli substytutów, a inne rzadziej. Ta produktywność substytucyjna wiązała się z poziomem opanowania (stabilizacji) gloski w systemie wymawianiowym dzieci z SLI.

Owoce przeprowadzonych badań są opracowane pola substytucji dla każdej analizowanej gloski, które nie tylko ukazują szerokie powiązania pomiędzy poszczególnymi elementami systemu fonetyczno-fonologicznego, ale również mogą stanowić pomoc w terapii zaburzeń artykulacji metodą przekształceń fonetycznych.

20.12.2020

Sofie Kemnische